

Eszenyeiné Széles Mária
Nagyvárad

A bölcselő zsoltárok teológiája

Bevezető szempontok

A héber kánon harmadik főrészeiben, az *Iratok* csoportjában együtt találjuk Izráel bölcsességirodalmát és énekköltészetét. Mindkét „kötet” hordozza a közel-keleti kultúrhatást, mivel a választott nép Kánaán földjén való letelepedése óta benne élt ebben a szellemi áramlatban. A környezet bölcsellete és énekköltészete egyaránt megérintette hittudatát. Az ásatások során előkerült leletek világosan mutatják ezt a tényt. Az asszír-babiloni, egyiptomi, kánaáni énekköltészet: himnuszok, magasztaló imádságok, panaszénekek, sirámok, halotti énekek, sírfeliratok, az istenségek elé terjesztett könyörgések mind olyan témák voltak, amiket Izráel átvett, hittudatában asszimilált, ám minden imádságot יהוה¹-vonatkozásúvá tett. Ma már bőséges anyag segíti az ilyen irányú tanulmányozásunkat.¹

Izráel kezdettől fogva imádkozó nép volt. Viharos történelme, sok megpróbáltatással telített útja megtanította imádkozni. Imádságában mindig felsejlett a teremtésből származó minőségutadata: koegzisztencia mivoltának tudata. Ha el is homályosodott benne némelykor ez az ismeret, mindig erőforrása volt az a tudat, hogy יהוה a maga számára teremtette és párbeszédre méltatta: Urának megszólítására mindig válaszolhatott. Az imádság végigkísérte Izráel egész történelmét a legnyomorúságosabb korszakokban is. Imádságának összefoglalását találjuk a Zsoltárok könyvében. Ez az imádság bármennyire is válasz יהוה megszólítására, nem tekinthető csupán emberi beszédnek. Ezek a válaszok ugyanis mindenkor visszhangok Istennek csodálatos tetteire: életet teremtő és megtartó hatalmára. A nemzedékről nemzedékre átszármazó imádság erre a felimerésre juttatta el az atyák bizonyágtételén át a jövődő fiait, akik az Úr szavát ismerték fel benne. Ezzel a Zsoltárok könyve is, a kánonalkotás idején, belesimult az Istentől ihletett, az örökkévaló Igét hordozó könyvek sorába. Nem véletlen, hogy Luther² *Kis Bibliá*ának nevezi a Zsoltárok könyvét, és azt vallja, hogy itt mindent tömören meg lehet találni mindabból, amit a teljes Szentírás tartalmaz.

---

¹ Baumgartner, W.: *Israelitische und altorientalische Weisheit*. Tübingen 1933. Beyerlin, W.: *Religionsgeschichtliches Textbuch zum Alten Testament*. Berlin 1978. Pritchard, J. B. (kiadó): *Ancient Near Eastern Texts, relating to the Old Testament (ANET)*. Princeton 1955. Gressmann, H. (kiadó): *Altorientalische Texten zum Alten Testament (AOT)*. Tübingen 1926. Gordon, Ch.: *Geschichtliche Grundlagen des Alten Testaments*. Zürich, Köln 1961. Keel, O.: *Die Welt der altorientalischen Bildsymbolik in das Alte Testament*. Neukirchen 1972. Keel, O.: *Monothéismus im Alten Israel und seiner Umwelt*. Freiburg 1980. Kitschen, A. K.: *Alter Orient und Altes Testament*. Wuppertal 1965. Schmöckel, H.: *Religionsgeschichtliches Textbuch, zum Alten Testament*. Göttingen 1975. Keel, O. – Uelinger, M. – Kühler, M.: *Orte und Landschaften der Bibel I–II*. Zürich, Köln, Göttingen, Einsiedeln 1984. Oláh László: *Kelet, az ezerarcú óriás*. Torontó – Canada 1986. Würthwein, E.: *Der Text des Alten Testaments*. Stuttgart 1973.

² Vö: Luther, M.: Vorrede auf den Psalter. (Luther Zsoltárok könyvéről szóló előadássorozata, melyet Wittembergben tartott az 1513–1516. évben.) In: Boecher, H. J.: *Altes Testament*. Neukirchener Arbeitsbücher. Neukirchen 1996, 179.

A zsoltárok könyve (Zsolt) évezredes fejlődési folyamatban alakult ki és nyerte el végleges alakját. Tanulmányozása a reformáció kora óta napjainkig az érdeklődés homlokterében áll. A zsoltárkutatók történetének mérföldkövét jelzi H. Gunkel³ munkássága a huszadik században, aki a nagy elődök nyomdokain haladva – J. G. Eichhorn és De Vette⁴ munkásságát figyelembe véve – formatörténeti tanulmányaival közelített az izraeli zsoltárköltészet értelmezéséhez és magyarázatához. A műfaj (*Gattung*) tanulmányozása ma is jelentős eredményekre vezet. Az azonos formák azonos tartalomra utalnak és meghatározzák azokat az élethelyzeteket (*Sitz im Leben*), amelyekben az egyes zsoltárok keletkeztek. H. Gunkel nyomdokain haladva fejtette ki skandináv nyelvterületen a kultusz kapcsán S. Mowinckel⁵ tételeit. Ebben a tárgykörben végzett tanulmányozás A. Weiser,⁶ H. J. Kraus,⁷ F. L. Hossfeldt – E. Zenger,⁸ K. Seybold⁹ nevéhez fűződik. Erdélyi teológiai munkálkodásunkban a prófétai irodalommal való foglalkozás áll az élen. Csak szórványosan találunk a zsoltárokkal kapcsolatos írásokat. Kecskeméthy István 1910-ben jelentette meg a *Zsoltárok első könyve* című írását, a többi elmaradt. Ezzel szemben nagy értéknek tekintjük a Kolozsvárott 2002-ben megjelent teljes Biblia fordításában a Zsoltárok könyvének megjelenését mind formai, mind tartalmi szempontból, mint a szakavatott hívő tudós bizonyoságtételét.

Az izraeli zsoltárköltészet sokszínű tematikája több fázisban alakult ki. Több imádság jelentős történelmi helyzethez kötődik, így érthető a színes tartalom. A menekülés Jákób hazájába való visszatérésekor imádkozott (1Móz 32,10–12), a Vörös-tengeren való csodálatos átkelés után Mózes és Mirjám dicsőítő imádságot mondott (2Móz 15,1–18), Debora győzelmi éneket szolt az izraeli törzsek nevében (Bír 5), Dávid siratóénekekben búcsúzott meghalt barátjától, Jonathántól (2Sám 1,17–26), Anna magasztaló énekekben köszönte meg anyaságát (1Sám 2,1–11), Mózes יהוה hatalmát és népe iránt tanúsított kegyelmét magasztalta (5Móz 32). A prófétai irodalomban is találunk imádságokat (Jón 2,3–10; Ézs 12). A fogoly gyülekezet himnuszszorozata is imádságnak tekinthető (Ézs 40–55). A Siralmak könyve egészében sirató énekek gyűjteménye.

A mindennapi élet különféle helyzeteire a kegyes izraelita sajátos módon, lelki alkatanak megfelelően reflektált. Túláradó szívvel örvendezett, keserű könnyek között panaszkodott, sírt, bosszúért kiáltott, átkot mondott, bizalmát fejezte ki, örvendezett az atyák közösségében, bűnbocsánatért esedezett, halálfélelmében segítségért kiáltott, a természetben magasztalta a Teremtő csodálatos munkáját, csodálta יהוה hatalmát a történelemben, boldogan vallotta meg kiválasztását a pogányok közül, köszönte meg a gyermekáldást, fejezte ki a jövőbe vetett reményességét a halál feletti győzelem bizonyosságával. A Zsolt tekinthető az emberi lélek „anatómiáját” feltérképező atlasznak, annak az összképnek, amint az ember a teremtett világban Ura színe előtt áll. Időköz-

³ Gunkel, H.: *Ausgewählte Psalmen*. Göttingen 1940. Gunkel, H. – Begrich, J.: *Einleitung in die Psalmen*. 2. Aufl. Göttingen 1966.

⁴ Eichhorn, J. G.: *Einleitung in das Alte Testament*. Göttingen 1780. Wette, De W. M. L.: *Commentar über die Psalmen*. Basel 1823. Vö: Kraus, H. J.: *Geschichte der historisch-kritischen Erforschung des Alten testaments von der Reformation bis zur Gegenwart*. Neukirchen 1956, 136–196.

⁵ Mowinckel, S.: *Psalmenstudien. I–IV*. Oslo 1921–1924.

⁶ Weiser, A.: *Die Psalmen. I–II*. Göttingen 1950.

⁷ Kraus, H. J.: *Psalmen 1–59; Psalmen 60–150*. Biblischer Kommentar zum Alten Testament XV–1, 5., XV–2, 5., grundlegend überarb. u. veränd. Aufl. Neukirchen-Vluyn 1978.

⁸ Hossfeld, F. L. – Zenger, E.: *Psalmen* (NEB). Würzburg 1991. Zenger, E.: *Mit dem Gott überspringe ich Mauer* (*Psalmenauslegung 1.*); *Ich will die Morgenröte wecken* (*Psalmenauslegung 2.*). Freiburg, Basel, Wien 1991.

⁹ Seybold K.: *Die Psalmen*. Stuttgart 1986.

ben ezek az imádságtöredékek, foszlányok egymással ötvöződtek az azonos tartalom szerint, és az énekköltészet kialakulásának ebben a fázisában porcosodni kezdtek a formákba öntött tartalom egyes elemei. Itt jelenik meg formai szempontból a környezet hatása, a Közel-Kelet énekköltészetére jellemző gondolatpárhuzam alkalmazása. Minden zsoltár abból a sajátos élethelyzetből nőtt ki, amelyben az imádkozó volt fohásza idején. Éppen ez a való élethez való kötöttség adja meg a zsoltárok közvetlenségét, őszinteségét és hitelességét. Az imádkozó minden helyzetben, a legreménytelenebb körülmények között is tudja, hogy יהוה előtt van, akit magasztal, segítségül hívhat, mindig megszólíthat, mert a közel jött Úrral, szövetsége Istenével számol. A zsoltáros imádkozó éppen a szövetség ténye által tudja, hogy szélesre nyílt előtte a kegyelem horizontja úgyannyira, hogy יהוה szövetségi hűségét (דִּבְרֵי) többnek tartja az életnél (Zsolt 63,4). Ez a hitismeret nemcsak az egyes emberé. A kegyes imádkozó a kultusz közösségében éli meg mindazt igazán, amit imaéletében tapasztalt. Az azonos magasztalás, az azonos panasz, az azonos bűnbánat, az azonos jövendővárás, יהוה győzelmében való bizonyosság egy testté forrasztja össze a kultuszközösséget, amely immár kórusban szárnyaló énekekben viszi Istene színe elé minden örömét, minden bánatát. Ezért mondhatjuk, hogy a Zsolt imádságban hordozza a teljes emberi életet. A kultusz az a második *Sitz im Leben*, amelyben születik a zsoltár és él tovább nemzedékről nemzedékre. A kultusz Izráel népe számára életközpont,¹⁰ mert יהוה közelsége éltető erő népe számára. A kultuszban van Isten életegységben népével: közli akarátát, véghez viszi a papi szolgálat révén a bűnökért való engesztelést az áldozati rendben, és így távolítja el bűnbocsánatával kegyelme terjedésének akadályait.

Nehezen lehetne végigkísérni a Zsolt kialakulásának történeti útját. A százötven zsoltárból álló könyv nem egységes irat, hanem különböző korokban keletkezett gyűjtemények összessége. Ezt a tényt bizonyítják az egyes gyűjtemények feliratai. A jelzett személyekhez való kötöttség azonban nem a szerzők nevét jelöli. A Zsolt ismeretlen szerzők különböző élethelyzetekben elmondott imádsága; ezeket a kultuszközösség magáévá tette, idézésükkel imádkozott, majd drága örökségként átszarmaztatott az utókornak. A legtöbb gyűjtemény Dávid nevéhez fűződik (3–41; 51–70; 108–111). A לְדָוִד jelzés nem a szerzősége, hanem az ajánlásra utal. Ez az ajánlás tiszteletadást és hódolatot jelent annak a királynak, aki Jeruzsálemet kultuszközponttá tette, magát a kultuszt is megszervezte (1Krón 22,2–29). A hagyomány több zsoltárt Dávidnak tulajdonít és összekapcsolja azokat életének főbb eseményeivel (51; 52; 57; 60; 63; 142). Úgy vélem, hogy ezek a zsoltárok a legrégebbi eredetűek. A többi zsoltárgyűjteményekben szereplő nevek a királyi udvarban működő énekmesterek munkásságához kapcsolódnak, akik a kultuszban is részt vettek. Ilyen személyek: Aszáf (50; 73–83), Kóráh fiai (42–49; 84–85), Hémán, Ethán, Jedutun (88; 89; 39; 62; 77). Az egyes zsoltároknak végleges kialakulása és az egyes gyűjteményekbe való besorolása, majd könyvvé alakulása meghatározhatatlan idői értelemben. Az általános vélemény az, hogy a Zsolt a perzsa és a Makkabeusok kora közötti időben alakult ki:¹¹ a Kr. e-i 5. és 2. században. A végső határpont, a terminus ad quem tehát nem jelent gondot. Ennél nehezebb a kezdeti időpont, a terminus a quo megállapítása. Ebben az esetben csak a fogság utáni kor jöhet számításba, a hazatérés és a perzsakor ideje. A retrospektív szemlélet bizonyos értelemben nyitottságot ad, ám Izráel történetének korai szakaszai-

¹⁰ Kraus, H. J.: *Theologie der Psalmen*. Neukirchen – Vluyn 1979, 10.

¹¹ Ld: Kraus, H. J.: *Psalmen*. I. Biblischer Kommentar zum Alten Testament XV–1, 3. Neukirchen-Vluyn 1966, XXX–LVL.

ra utaló zsoltárok – pl. a Dávid személyével kapcsolatosak – nem az adott történeti helyzetre utalnak, hanem a már kialakult történeti iratsoportokra (Pentateuchos rétegei, a deuteronomiumi történeti mű) és azoknak teológiai felfogására. A zsoltárok könyvébe bekerült „múltidézés”, imádságban kifejezett történeti eseményekre való emlékezés feltételezi azokat a szájhagyományban élő imarészleteket, amiket a kultusz-közösség átvett, recitált és áthagyományozott. Ezért számolni kell a zsoltároknak a fogság előtti idejével, múltjával, amikor az még a kezdeti formájában volt és a végleges kialakulás folyamatában élt.

Teológiai szempontok

A bölcselelő zsoltárok sajátos színt képviselnek a változatos tartalmú zsoltáriradalomban. A mindennapi életnek különféle vetületei mutatkoznak meg ezekben az imádságokban. Mindenik reflexió – a hálaadás vagy panasz formájában – azokra a kihívásokra vonatkozóan, amelyekkel az ember naponként találkozik. Az imádkozó figyelő élethelyzeteit, egyéni és közösségi életének jelenségeit, és keresi az Isten akarata szerinti megoldásokat. Ezért tusakodik, az élet titkainak láttán szenved, mert nem mindig találja meg helyét Isten világának körülötte zajló kérdései között. Ez a való élet széles kérdésköre a bölcsességirodalom hatásaként jelentkezik énekköltészetében. A valóság az, hogy Izrael bölcsességirodalma és énekköltészete, más-más fejlődési folyamatban ugyan, de párhuzamos pályán haladt egymás mellett a választott nép történelmében. A kölcsönhatás mindkét területen megtalálható. A bölcsességirodalom a profán életben alakult ki, a törzsi közösségben és a királyi udvarban. A zsoltáros imádságok helye kezdeti formában a pater familias által vezetett család, majd a szenthelyen kialakult kultusz-közösség a megszervezett istentiszteleti rendben. A két párhuzamosan egymás mellett haladó pályán a két iratgyűjtemény fejlődési folyamatának utolsó szakaszában egészen közel került egymáshoz a hellenista korban, amikor a bölcselelő iskolák hatása alatt a tanbölcsesség egyes motívumai a zsoltárköltészetben is megjelentek, valamint a próféta igehirdetésből származó kegyességi életforma kérdései megvetették a Törvény előírásain nyugvó etikum alapját. Mindkét iratgyűjteményben az éthosznak különös jelentősége van annak ellenére, hogy más-más teológiai orientáció szerint tekintenek erre a kérdéskörre.

A párhuzamos fejlődési folyamatban kialakult két iratgyűjtemény a hasonlóság ellenére sok formai különbséget mutat, de főleg tartalmi vonatkozásban látszanak meg a tulajdonképpeni különbségek a sajátos teológiai szemlélet szerint, amint megítélik az Isten teremtett világában élő embernek mindennapi kérdéseit.

A bölcsességirodalom a mában él, a jelen időben. Nincs jövőképe, a múlt eseményei nem foglalkoztatják. A hétköznapi élet problémáinak immanens síkja van, a jelenben keresi boldogulásának lehetőségeit, a transzcendens világ nem foglalkoztatja, mert az felfoghatatlan számára. Jób ebben a földi létben keresi tusakodva ártatlan szenvedésének okát, s csak a teofániában tárul fel előtte életének titka abban a rendkívüli eseményben, amikor a „felülről” érkező Úr hatalmát és irgalmas atyai szeretetét tapasztalja. A Példabeszédek könyve azt a kormányzóképeséget (תְּחִבָּלוֹת, a LXX szerint: κυβερνησις) keresi, amely a való életben, a jelen időben ad iránymutatást a sikeres, boldog élet megtalálására. A Prédikátor könyve pedig beszorítja az emberi életet a „nap alá”, a determinált lét korlátai közé, ahonnan nincs kilépés. Az eszkatológiai kitekintés hiánya éppen ebben az iratban látszik meg igazi elrettentő mivoltában. A teremtés-teológián

álló egydimenziós szemlélet csak a jelenre korlátozódó látása miatt elriasztó, letargiába süllyesztő.

Egészen más kép tárul elénk Izráel zsolnárköltészetében. Az imádkozó világa nyitott világ, mert יהוה felé tekint, akit szabadító Urának, a világban uralkodó egyetlen hatalmasságnak ismer. Ez előtt az Úr előtt áll, hálaadással magasztalja, örvend áldásainak, a gyermek biztonságérzetben él, a jövőbe lát és bizonyos afelől, hogy a halál ellenére élete van a „másik” világban, az élet Istenének közelében. A mindennapi élet kérdéseit az imádkozó két síkon helyezi el, és életét יהוה felől ítéli meg. A zsolnáros imádkozó az üdvtörténet alapvetésén áll, ebbe a teológiai látásba gyökerezve ítéli meg életének és környezetének minden problémáját. A zsolnáros imádkozó jól tudja, hogy יהוה üdvtettei révén ismertette meg magát népével, akit szuverén módon választott ki, akivel szövetséget kötött, törvényt adott élete irányítására, és bünei ellenére szenteséges türelemmel vezeti jövője felé, hogy a népeknek szóló üdvösség letéteményese lehessen. Izráel imádkozója ebben az üdvtörténeti összefüggésben látja múltját, jelenét és jövőjét. Az üdvtörténetnek ebben a יהוה szava és tettei révén kialakult mozgásában veszi észre minden életnek kezdetét, amely a teremtéssel kezdődött és a jövőbe beteljesedése felé tart. Itt döbben rá élete értelmére, tartalmára és céljára. Az imádkozó a teremtő Istenben elsősorban megváltó Urát látja, aki párbeszédet kezdett vele, aki arra méltatta, hogy válaszolhasson megszólítására. Ezt a párbeszédet a közvetlenség jellemzi, az „én” és a „Te” viszonya, amint az imádkozó egyénként, vagy közösségi formákban közeledik Istenéhez. Ez a közvetlenség יהוה lehajlásából, condescendenciájából származik, aki irgalmas szeretetével fordul az ember felé. G. von Rad felfogása¹² szerint az üdvtörténet eseményeinek sorában a szövetség megkötése és a Dávid házában adott örökkévaló dinasztiairól szóló ígért jelentéssel יהוה döntő tette, amely kialakította Izráelnek páratlan életformáját és a teremtett világban elvégzendő szolgálatát. Mindkettő a közel jött Úrnak tette, aki így szólította meg választottját és válaszára méltatta. Izráel nem maradhatott néma eme felséges tett láttán. Izráel válasza azt jelenti, hogy szüntelenül az élő, beszélő és cselekvő יהוה előtt áll. Ez a felismerés intonálja válaszat énekköltészetében. Ez a válasz a kultusz keretén belül jelenik meg és tükrözi széles skálán a hétköznapi élet kérdéseit. Válasznak tekinthető a hétköznapi forgatagában mozgó, bölcsességével irányított éltvittele is, amelyben a Törvény előírásaihoz igazodva keresi boldogulásának feltételeit. Izráel tehát válaszat énekköltészetében szakrális és bölcsességirodalmának profán szférájában nyilvánítja. Míg a bölcsességirodalomban ez a válasz a jelenben a hétköznapi horizontális síkján jelenik meg, addig a zsolnárköltészetben a horizontális és vertikális sík egységében: a múlt, a jelen és a jövő szoros kapcsolatában érvényesül. Az imádkozó Izráel tud múltjáról, benne él jelenében és várja יהוה végső győzelmét a Dávid házából származó Messiás megjelenésével. Ebben az időszemléletben az egyik végpont a teremtés, a másik a minden nép számára megjelenő üdvösség. Ebben az örökkévalóságból kiinduló és ide visszatérő mérhetetlen térségben helyezkedik el az ember élete. Ennek színes tartalmáról ad számot az imádkozó, amikor Istenét megszólítja, magasztalja, dicsóítja, hálát ad, csodálattal tekint világára, amikor szenved, panaszkodik, bosszúért kiált, bűnbocsánatért esedezik, vagy amikor testi-lelki szorongatásai közepette a szabadulásban reménykedik. A zsolnárköltészet nagy témái:¹³ Istenről szóló bizonyoságtétel, a kultusz

¹² Rad, G. von: *Theologie des Alten Testaments*. I. München 1957, 366–467.

¹³ Kraus, H. J.: *Theologie der Psalmen*. Neukirchen – Vluyn 1979, 7–8 (tartalomjegyzék).

mint a szövetség Istenével való találkozás és együttlét alkalma, a Törvényben adott életprogram, a különféle antropológiai vonatkozások, szociál-etikai kérdések, az életnek és halálnak problematikája, a Dávid házához és személyéhez kötött üdvösség megvalósítása a király-zsoltárokból, az elővételezett üdvösség kiteljesedése az egész világ felett יהוה végleges győzelmével. Ezek a témák a prófétai igehirdetés örökségként élnek a zsoltárköltészetben és visszhangozzák יהוה csodálatos tetteit, a világmindenségben érvényesülő feltétlen hatalmát. Izrael énekköltészete átveszi a bölcsességirodalomnak a mindennapi életet tükröző nagy témáit is. Ezeket az életkérdéseket kiemeli a földi lét és a jelen távlat nélküli időiségéből, és az Isten színe előtt álló embert az örök élet felé nyitott dimenzióba helyezi az örök élet időskijára. A zsoltárköltészetben érvényesülő tanítás és nevelés a bölcsességirodalom jellegzetes motívuma, de ezzel már nem csupán a jelen egysíkján mozog, hanem előkészít az örökkévalóságra, a Teremtőnek teremtményével való szoros, végleges egységére.

Teológiai témák

A bölcselő zsoltárok nemcsak a kultusz köréből valók, hanem a hétköznapi élet tapasztalataiból. Az imádkozó benne él környezetének sokszínűségében teljes emberségével. Érti annak valóságát és meghatározó erejét. Hite azonban felemeli, nem engedi, hogy az érzékelhető tények lekössék figyelmét, hogy bűvöletük tanácsalanságba sodorja, hogy a megoldhatatlan problémák zsákutcájában vesztegeljen. A zsoltáros imádkozó bármennyire is világának realitásaiban él, hite távlatot ad életének, s így minden kérdést az Úr hatalma és atyai szeretete szempontjából néz, lát és értékkel. A zsoltáros istentisztelete ezért nemcsak a templomban folyik, hanem a való élet tágasságában, ahol megszentelődik hétköznapijainak minden tartozéka.

A bölcselő zsoltárok magukon viselik a századok alatt kialakult izraeli bölcsesség karakterisztikus jegyeit. A praktikus jelleg szembetűnő. Ennek ellenére az imádkozó nem fogalmaz meg elméleti tételeket, nem próbál magyarázatot adni az élet rejtélyeire, nem vitatkozik és nem perel, nem vádol és nem lázad az érthetetlen tények láttán, hanem biztos hitismeretének tudatában Isten elé viszi kérdéseit – annak ellenére, hogy sokszor nem érti azokat –, tőle várja a segítséget nyomorúsága idején, vagy neki mond halát az örvendezés hangján, ha kegyelmét megtapasztalta és rácsodálkozott a világ folyásában érvényesülő csodálatos tetteire. A zsoltáros mindig a „nyitott ég” alatt áll, ezért nem kilátástalan, zárt az ő világa a Prédikátor könyvéhez viszonyítva. Ezért tud bizakodni, örvendezéssel a jövőbe tekinteni. Tudja, hogy a halál árnyékának völgyében is ott van Istene, aki füves legelőkhöz viszi, csendes folyóknál pihenteti (Zsolt 23). A zsoltáros imádkozó, reális ember; nem képzeleg, nem kegyes érzelmi légkörben hűsöl, hanem mindig a jelenlevő, korlátlan hatalmú Urára hagyatkozik, aki előtt meghódol, rendelkezéseit elfogadja, bíz benne és biztos reménysege van jövője felől. Ez a zsoltárok „istenfélelmének” tartalma. A bölcsességirodalomban a יהוה יראתה általában a praktikus természetű bölcsesség kiindulópontjára vonatkozik יהוה rendelkezése és akarata előtti meghajlással, a gyermeki bizalom kevés színezetével. A Prédikátornál kényszerű meghajlás ez, mert más választás nincs a korlátozott létben, amit a „végzet” terhel (Jób 28,28; Péld 9,10; Préd 12,15–16). A Zsolt dicsőítő imádság keretében beszél az istenfélelemről (111,10) יהוה üdvetteinek összefüggésében, aki szabadulást adott, aki a pusztában gondviselő szeretetét bizonyította, aki szövetséget kötött, aki biztos oltalom és menedék az ellenséggel szemben, aki örökké megtartja szövetségi

hűségét. A zsoldárok istenfélelme emberi válasz a kegyelem sokirányú megnyilvánulására: a gyermek biztonsága ez az atyai kar védelmében.

Izráel bölcsességirodalmának központi kérdése a kulturkörnyezet hatásaként kialakult, vallástörténeti karakterű, tömény jelentéstartalommal rendelkező teodicea-téma¹⁴ megtalálható énekköltészetében is, a bölcselő zsoldárokból. A teodicea leegyszerűsített, átfogó jelentése szerint kifejezi יהוה jogrendjének szuverén igazsága szerinti érvényét és megvalósulását mind a teremtett világban, mind az egyes ember életében. Ez a jogrend közelebből jelenti kormányzó hatalmának feltétel nélküli jelenvalóságát. A יהוה kormányzási módjában rejlő jogrend evidencia, ami az emberi értelem előtt rejtély, felfoghatatlan és megmagyarázhatatlan. Ezért konfliktushelyzetek okozója Isten igazsága és az ember igazságának ütközéséből származóan. Következésképpen a teodicea-téma Isten és az ember kapcsolatának síkján helyezkedik el, és a teljes emberi egzisztencia számára a legnagyobb kihívásokat jelenti.

Izráel bölcsességirodalma végső lényegében a teodicea megértésére törekvő tételek, axiómák, különféle értelmezési módozatok próbálkozásából jött létre. Kezdetben az egyiptomi *māat*-, később a görög Δικη-mítosz az egyistenhit alapvetésén vallatóra fogta az embert és hitismerete szerint így próbálta létét, érzékenyen érintő kérdéseit megválaszolni. Tapasztalataiból szerzett ismeretei nem vezették eredményre, nem adtak megoldást a mindennapi élet kérdéseire. Ekkor kezdte keresni a dolgok okviszonylatát az atyák hagyományaira támaszkodva, miszerint a jó cselekedet elveszi jutalmát, a gonosz ítéletben részesül. De ez a cselekvés – következmény – összefüggés sarkigazsága nem bizonyult helytállóknak, mert nem tudott magyarázatot adni az Úr világrendjében uralkodó törvényességre. Ebben az időben következett be az izráeli bölcsesség válsága, ami a kései irodalomban, főleg Jób és a Prédikátor könyvében nyilvánvaló.

יהוה igazsága kizárólagos értelemben az Ő tulajdona. Senki sem ismeri lelőhelyét, az odavezető utat sem (Jób 28,23). Ebben a bölcsességben rejlő jogrend egyedül csak a יהוה יראת – az istenfélelem révén fogható fel és adhat az előálló kritikus helyzetekben – az Úr és az ember igazsága ütközésekor – némi belátást és magyarázatot. A

¹⁴ A Δικη összefoglalóan normát jelző fogalom: előírás, mérték, méret, jog, törvény, szabály, rend, rendszer; mindaz az előírás, ami lehetővé teszi az emberi együttélést és annak zavartalanságát, ugyanakkor biztosítja vezérlő erőként a világ természetes folyását. Vallástörténeti háttere a Δικη-mítosz. Zeusz lánya, Δικη vizsgálja a világ rendjét, adja meg a közösségi élet jótékony feltételeit. Erkölcsei értelemben: magatartást előíró szabály, viselkedési mód meghatározója. Általában: *zsinórmérték*, amely mérceként méri le a világ és benne az ember, valamint az egész emberiség életét. Ezzel normatív fogalom. Az Ótestamentumban: azt a módot jelzi, amivel יהוה kormányozza a világot és az emberi életet. Ez a kormányzási mód a ריב, שפט, נקם fogalmak tükrözik (2Móz 20,5; Hós 4,1–3; Mík 6,2). A prófétai irodalomban különösen szembevetendő Isten igazságszolgáltatása és a jogrendjében megnyilvánuló igazság, amely egyszerre ítélet és kegyelem. A teodicea tehát egyaránt kifejezi Isten ítéletét és kegyelmét (ld. הַקְדָּוָה, עֲנִיּוּת, רַחֲמִים, צְדָקָה). יהוה jogrendjét elsősorban a szövetség keretén belül gyakorolja, majd pedig a világegyetemben teremtő hatalmánál fogva. Ebben a rendben helyezkedik el az embernek etikai magatartása Ura és felebarátja irányában. יהוה minden igazságnak egyedüli forrása, ugyanakkor minden törvénynek egyetlen alapja. Az Újtestamentumban a teodicea fogalma a δικαιοσύνη-vel kapcsolatos. Pál ezt a Krisztus-esemény összefüggésében értelmezi: Isten a kereszten szolgáltatott igazságot az ártatlanul szenvedő egyszerűt Fiában; megítélte az embert és világot, de üdvösséggel ajándékozta meg. A teodicea tehát Istennek megváltó tettét fejezi ki. Ez a téma benne van a teljes Szentírás kijelentésében, fogalmi formában viszont nem jelentkezik. A felvilágosodás korában filozófiai síkon jelenik meg, éspedig jelentéstartalmának közelebbi meghatározása nélkül (ld. Leibnitz, G. W.: *Essais de Theodicée sur la bonté de Dieu, la liberté de l'homme et l'origine du mal*. Amsterdam 1710; vö: Visky S. Béla: *Játék és alap. Teodicea-kísérletek a kortárs teológiában*. Koinónia, Kolozsvár 2006. 21–36. A téma részletes elemzését lásd: Quell, G. – Schrenk, G.: Art. Δικη; in: *THWb II.*, 176–229.; Koch, K.: Art. צְדָקָה; in: *THAT II.*, 507–530.; Sebass, H.: Art. Gerechtigkeit; in: *TbBL I.*, 502–509.

teodicea tehát, יהוה és az ember kapcsolatában a válsághelyzet előidézése során, az ember hitét támadja meg, teszi próbára. Ez a hit sokszor csak halvány lobogás, néha a hitetlenség örvényében elhalni látszó pislákolás, de soha ki nem alvó láng, amely יהוה kegyelmének éltető sugárzásából származik. יהוה jogrendjében rejtőzködő igazság (צדקת) ugyanis nemcsak pert (ריב), bírói ítéletet (משפט), a bosszúból származó megtorlást (נקם) jelenti, hanem szövetségi hűségét is (חֶסֶד), amely szövetséges társának védelmét, életének megtartását jelenti az élet teljességének, a „שלם-állapot” kiteljesedésének és fennmaradásának érdekében. A hit krízisében vergődő embernek teljes nyugalmi állapota éppen ennek az atyai szeretetnek ajándékozása során látszik meg. Amikor Debora énekében az „Úrnak igazságát” (צדקת יהוה) magasztalják Izrael fiai, tulajdonképpen az Úr győzelméért adnak hálát, életet mentő kegyelmét dicsőítik (Bír 5,11).

A teodicea problémája különféleképpen jelenik meg a bölcsességirodalom egyes könyveiben. Jób esetében egy ember kegyessége és יהוה igazságának szembeállása jelenti a kritikus helyzetet. Miért szenved az „igaz” (צדיק) feddhetetlen életvitele ellenére? Miért engedi át Isten a Sátánnak, a nagy ellenségnek, hogy gyötörje szolgáját? Jób hitét halálosan megsebző kihívásnak a mélypontjára érkezik, hogy Urát ellenségnek látja, hogy magát olyan „céltablának” tekinti, ahová Isten – érthetelen módon – tüzes nyilait lövöldözi, s ezzel szenvedésének kínjait növeli (Jób 7,20; 16,12). A teodicea örvényeibe került ember csak a teofániában kap enyhületet, megoldást és választ (Jób 38–42), amikor az Úr megjelenik és közli világkormányzásában rejlő kegyelmes vezetését igazságának bizonyosságául. Felülről, a jövődöböl származó halvány fény sugar ez, amely egyszerűből világos látást ad a szenvedő igaznak.

A teodicea kérdése egészen egyedi formában jelentkezik a Példabeszédek könyvében. Nem találunk itt hasonló konfliktushelyzeteket, de nem állíthatjuk azt, hogy kikerülné a frontális ütközéseket. Az érintett itt nem egy személy, hanem az egész emberiség, amely a mindennapi élet útvesztőiben keresi boldogulásának lehetőségeit, hogy éppen így kerülje el útjának nagy buktatóit. A probléma megoldása a *Bölcsesség-asszony* hivatásában, tanításában és felkínált eledelében van (Péld 1,20–33; 8. fej. és 9,1–18). *A preegzisztens bölcsesség* (Péld 8,23–31) יהוה jogrendjébe ad betekintést, amolyan „szóvivőként” a teodicea szélesívű problémakörében, hogy az ember megtalálhassa a Teremtő akarata szerinti helyét a világban és örömteli, boldog életet élhessen abban. Ez a kérdés nem olyan egyszerű, mint amilyennek látszik. Jób esetében a krízist a teofánia oldotta meg, jelen esetben a bölcsesség befogadása az élet útján való járást biztosítja éppen a hit vonatkozásában – de, aki elveti, a halállal lép szövetségre (Péld 8,33–36).

A Prédikátor könyvének bizonyágtételében a teodicea merő abszurdum. Józan és kritikus az emberi értelem szempontjából tekintve. Mivel Isten elérhetetlen távolságban, a mennyben lakozik (5,2), az ember pedig korlátozott létében szüntelenül sorompókba ütközik, csak letargiába süllyesztő megadással tudja fogadni ezeket a tényeket. Egyetlen „pozitívum” a halál, amely véget vet a képtelenségek sorozatából álló életnek. Kézenfekvő ebben a szemléletben a kérdés a teodicea irányában: יהוה jogrendjében érvényesülő igazsága nem egy kényúr öntetszéséből származó játék gyötrelmet szerző megnyilatkozása mindaz, ami az emberrel történik földi létében? Miért adta a világot (עֲדָרָה) az embernek elméjébe, de úgy, hogy képtelen felfogni mindazt, amit Isten cselekszik kezdettől fogva (3,11)? Mondhatni, hogy a teodicea döbbenetes megfogalmazása ez az egész Ótestamentumban. Ennek a sötét látásnak egyetlen magyarázata az, hogy a Prédikátor könyvéből teljesen hiányzik az eszkatológiai kitekintés.

Mennyire más a bölcselő zsoltárok teodicea-szemlélete! Az imádkozó környezetének kontextusában antropológiai és eszkatológiai síkon tekint erre a problémára, de hitének szemszögéből. Azt jelenti ez, hogy a hit emberének reflexiói jelennek meg imádságában, amint emberi környezetét szemléli. Eszerint a bölcselő zsoltárokban a צַדִּיק, a *kegyes* – יְהוָה igazságának mértéke alatt álló ember és az *istentelen, gonosz* – אִשְׁתֵּי – magatartásának ellentétében helyezkedik el a probléma. Miért bővölködik anyagi javakban az elnyomó zsarnok, sikeres, eredményes az élete, duzzad az egészségtől, nem átallja csúfoló szavait is az égre emelni, akkor, amikor az istenfélő, a Törvény előírásai alapján élő, másokat segítő, a közösség előmenetelét szolgáló ember nyomorog, testi-lelki szenvedésben van része? Az imádkozó háborog ugyan, de nem lázad, nem követel magyarázatot, hanem panaszával Urához fordul annak ellenére, hogy nem érti sorsának ily módon való alakulását. A bölcselő zsoltárokból teljesen hiányzik – Jób könyvéhez hasonlítva – יְהוָה tetteinek igazolása és mindenekfelett az a kegyetlen „bűnbakk-keresés”, amint ezt Jób barátai teszik. Ezek csak gyötrelmeket keltő „lelkigondozók”, nem tudnak kimozdulni a korabeli sarkigazságból, hogy a szenvedés következményként, egyedül a bűn jelenlétével magyarázható. Nem tudják, hogy van ártatlan szenvedés is! Ebből a megkövült bölcséleti rendszerből próbál Elihu kilépni, amikor a szenvedést יְהוָה nevelő eszközének minősíti. A bölcselő zsoltárokban általában jelen van az az ismeretlen bizonyágtévő barát, tesvér, aki nagy megértéssel, empátiával áll a csüggedő, hitében sérült ember mellett (pl. a 37. és 49. zsoltár), lelkigondozói beszélgetést folytat, és hitből hitbe szól. Ezért a bölcselő zsoltárok formai és tartalmi tekintetben is tanköltemények: nem eszigazságok, hanem hitigazságok felsorakoztatása. Ezért a kétségek útján járó imádkozóban ha fel is merül az igazi egzisztenciális kérdés: vajon igaz-e, hogy a kegyelem több mint az élet (63,4), mindig diadalmasan tudja vallani: „ha elfogyatkozik is testem és szívem; szívemnek kősziklája és az én örökségem te vagy, óh Isten mindörökké.” (73,26) A környezet szenvedést okozó tényei láttán, a belső én sajkása közepette is, az imádkozó hálaadása és magasztalása mindig több fájdalmas panasznál. A bölcselő zsoltárok tartalmi motívuma ez.

A teodicea-téma hármas megvilágításba a 37., 49. és a 73. zsoltárban látszik legvilágosabban. Mindhárom sajátos teológiai vetületben tekint יְהוָה igazságának ebben a világban való jelenlétére, s mintegy elővételezi a kereszt útján járó embernek életformájára jellemző alapkérdéseit. Mindháromra jellemző a hálaadás hangján elmondott panasz, amely a hit síkján tekint az Úrnak világában megnyilatkozó jogrendjére. Jellemző a határozott jövőendő látása, az az eszkatológiai széles horizont, ahol az emberi életnek minden tartozéka igazi valóságában tűnik elő, és minden gyötrő kérdésre megvan a megnyugtató válasz. A probléma ezzel az antropológiai-szociológiai szintről teljesen יְהוָה felségterületére tevődik át. Itt válik érthetővé az Úr megkérdőjelezhetetlen igazsága, amelynek alapja szövetségi hűsége és atyai szeretete. Ezzel adva van a bölcselő zsoltárok létének rendeltetése és célja: bizonyosságot tenni és tanítani יְהוָה nagyságos dolgaira, világában uralkodó csodálatos tetteire, amelyek érthetetlenek ugyan, ám mindig az ember javát szolgálják.

A 37. zsoltár alfabetikus formában fogalmazott tanköltemény. A bölcs tanító hittapasztalatai alapján inti, figyelmezteti és tanítja a hitében sérült kegyes imádkozót, akit felháborít és bosszúsággal tölt el a környezetében jól élő, dolyfős és elnyomó gonoszok életvitele. Felmerül a bölcsességirodalom központi témája: a megfizetés gondolata. Miért szenved a *kegyes* (צַדִּיק) istenfélő életvitele ellenére akkor, amikor a *gonosz* (אִשְׁתֵּי) zavartalanul él és mindenben bővölködik. A bölcs tanító lélektani premisszáik-

ból indul ki: csitít, nyugalomra int és יהיה intézkedéseire, a bele vetett bizalomra hívja fel a figyelmet. Tanácsát az Úr világkormányzó hatalmának és az ember hitének kérdéskörében helyezi el (1–7). A gonoszok minden sikere csak látszat, mert mulandó, kegyetlenségeikkel is csak önmagukat pusztítják (14–15). Ezzel szemben az igazak mindig יהיה oltalmában vannak és az örökendő föld, יהיה údjavainak részesei (9, 22, 29, 34). Anyagi javakban sem szűkölködnek, mert az Úr gondoskodik róluk és az egész családról (19,25–26). Kifejező a יהיה-ről alkotott antropomorf kép, amint lemosolyogja a felfuvalkodott, önmagát istenítő gonosz embert. A kegyes ember minden helyzetben Urának hatalmában él, ezért gyönyörködik nagy békességben (9, 11, 28). A zsoltár befejező része etikai tanácsokat tartalmaz (30–40). Azt jelenti ez, hogy a kedvezőtlen körülmények ellenére a jó cselekvésével bizonyosságot kell tenni arról a nemességről, amit a szövetség keretébe való beletartozás jelent. A jó (טוב) cselekvése a Törvény előírásainak követését jelenti, amely tartalmat ad az életnek és a jövőndő biztosítéka. A jövőndő pillanatnyilag nem látszik, de יהיה tudja az események végleges kibontakozását, ez egyedül a hit tárgya. A hit biztos ismerete oldhatja meg ezt a kínzó lelki helyzetet azzal a bizonyossággal, hogy semmi se történhet az Úr akarata nélkül, még az sem, ami akarata ellen történik.

A 49. zsoltár egyetemes érvényű emberi kérdést vet fel. A 37. zsoltárhoz viszonyítva a teodicea kérdéskörében egy problémát szemlél: az elnyomó gazdagok nyomorgatásuk ellenére jólétben és biztonságban élnek. Miért engedi ezt meg az igazságos Úr? A bölcs tanító élettapasztalatának (חכמה) és életbölcsségének (חכמה) gazdag ismerethalmazából szól, tanít és nevel. A bölcsségirodalom jellegzetes formáját, a példázó beszéd formáját használja (חכמה), amely rejtélyes, az értelemmel felfoghatatlan dolgokat akar emberközelségre hozni és megértetni. Tulajdonképpen a halál jegyében folyó élet nagy titkát akarja feltárni és széles körben, egyetemes érvénnyel elmondani. A teodicea közelebbi taglalása, értelmezése és magyarázata helyett a bölcs tanító a halál elkerülhetetlen tényére utal. Az emberi életnek ez a legyőzhetetlen tartozéka igazságot szolgáltat mind a kegyeseknek, mind a gonoszoknak. A halálnak ezt a „nivelláló” hatalmát azonban nem egyszerű okviszonylatos eseményként fogja fel a bölcselelő irodalom cselekvés – következmény – összefüggés sarkigazságának jegyében, hanem úgy, mint ami יהיה tanácsvégzéséből származó adottság a bűn által terhelt emberi egzisztencia számára, és úgy, mint amely az élet Istenének hatalmi körébe tartozó tény. A nagy kérdés mostmár az: van-e szabadulás a sírgödörből? Ki fizeti ki a „váltságpénzt”? Bármekkora érték is legyen a gazdagság, bármilyen mérvű a tekintély, minden elenyészően kevés ahhoz, hogy a haláltól megváltson! A bölcselelő ezt a döbbenetes igazságot tárja vizsgálatásként a kételkedő imádkozó elé. Hatalmas crescendoval emelkedik bizonyágtételének csúcspontjához: csak Isten válthatja meg lelkeket a Seol kezéből, amikor megragad engem (16). Az Ótestamentum váltság gondolatának alap kifejezése áll itt, a פדוה ige.¹⁵ Jelentése: váltságpénz kifizetése ellenében kivált fogságból, szorult helyzetből, adósságból. A gazdagság, hatalom ellenére az ember is olyan értéktelenül múlik ki, mint a jelentéktelen barmok és vágóállatok. Isten azonban hatalma és kegyelme által gondoskodik az övéiről, hogy ne váljanak a halál martalékává. Mindez csak a hit dimenziójában látható. A panaszzsoltár így válik diadalmas hitvallássá, amely יהיה-nak a halál feletti győzelméről tanúskodik.

¹⁵ Nagy András: *A váltság gondolata az Ótestamentumban*. Kolozsvár 1946, 21–84., 66–79. Stramm, J. J.: Art. פדוה, in: *THAT II.*, 389–406.

A teodiceának hitet megpróbáló, a kétségek örvényébe sodró formájával a 73. zsoltárban találkozunk legélesebb megvilágításban. Hogyan lehetséges az, hogy a *jó*¹⁶ – tökéletességének teljességében élő hatalmas Úr, aki lényét kegyelmének szétárasztásával mutatta meg világának a teremtés óta, szövetséges népét csodálatos szeretetével vezet-e, egyszeriből elfordul választottjától és az érdemtelen gonoszoknak kedvez? Nevezhető *jóság*nak az, amely nem a kegyesekre, hanem az ellenséges környezetre tekint? Ebben a krízishelyzetben az imádkozó nemcsak יהיה jóságát, hanem jóságos személyét vonja kétségbe. Vácsolja az elbizakodott, jólétben élő kegyetlen elnyomó kevélyek életvitelét, és összehasonlítja a maga nyomorult sorsával. Végkövetkeztetése az: valóban jó-e Isten, amikor engedi, hogy a kegyes szenvedjen méltatlanul, a gonosz pedig gondtalanul számlálja napjait? A probléma Jób gyöttrődésével azonos, amikor felveti a cselekvés – következmény – összefüggés bölcséleti sarkigazság tarthatatlanságát. Az imádkozó tényeket állapít meg, környezetének letagadhatatlan tényeit, de nem vádol, nem lázad, nem perlekedik, hanem a legnagyobb szenvedésben fogant panaszát tárja Ura elé. Éppen ebben különbözik a gyöttrődések mélységében vergődő hitetlen hívő Jóbtól. A zsoltáros imádságának fordulópontja az a találkozás, ami „Istennek szent helyén” történik (17). Jób esetében ez a találkozás a teofániában történik, itt viszont a szenthelyen. Mindkét helyzet arról tanúskodik, hogy a teodicea mindaddig rejtély az ember előtt, míg maga Isten nem tár fel csodálatos világkormányzásából, igazságának jelenvalóságáról szuverén jótetszése szerint annyit, amennyit jónak lát, amennyit elbír az ember hite az események valódi meglátása és értékelése szempontjából. Az így bekövetkezett gyökeres változást előidéző találkozás magyarázza a zsoltár diadalmas hitvallását, amely jövőbe tekintő új életformájának kialakulását helyezi kilátásba. Tudja, hogy elfogyatkozik teste és szíve, de az Úr mellette áll a kőszikla szilárdságával és örökösnek tekint. Ez az a látás, amely a bölcsességirodalomból hiányzik: a hit diadalának mindeneket legyőző hatalma.

A fentiekből kitűnik, hogy Istennek a világ folyásában érvényesülő jogrendjéhez az ember csak egyetlen módon – hitével viszonyulhat. Ez nem azt jelenti, hogy a teodiceát egészében fel tudja fogni, meg tudja érteni, hanem azt, hogy annak „szegmentumát”, életében tapasztalt érthetetlen megnyilatkozásait el tudja fogadni értelmé és bizalma alapján. Ennek a hitnek forrása pedig az istenfélelem – a *יְרֵאתָ יְהוָה*. A fogalom jelentéstartalmát a bölcselő zsoltárok teológiai orientációja magyarázza. A mindennapi élet profán szférájában az istenfélelem a praktikus bölcsességnek, az „életművészetnek” (חֲכָמָה) kezdete, kiinduló pontja (Péld 9,10), amely irányt szab az életvitelnek a sikeres, kiegyensúlyozott, boldog alakítására a mában, a jelen időben. Ez a szemlélet érthető, mert ezen az úton nincsenek gyöttrő válsághelyzetek. A bölcselő zsoltárok a teodicea által okozott lelki krízisekben mutatja be az embert, aki éppen Istennel való kapcsolatában érzi annak érthetetlen súlyát, elviselhetetlen terhét. Az imádkozó magatartását az az istenfélelembe gyökerező hit határozza meg, amely a mából a jövőbe tekint, amely valóban „a reménylett dolgok valósága és nem látott dolgokról való meggyőződés” (Zsid 11,1). A zsoltárokban tehát a *יְרֵאתָ יְהוָה* a látható és a láthatatlan világ határán áll, és az embernek felszabadító kitekintést ad, a gyermeki bizalom látását az Atyának felfoghatatlan, de biztos vezetésére.

Az istenfélelemnek ilyen látása és értékelése fontos téma a bölcselő zsoltárokban. A 111. zsoltár יהיה csodálatos dolgairól tesz bizonyosságot, amelynek emlékezetet szerzett

¹⁶ Stoebe, H. J.: Art. טוב, in: *THAT I*, 652–664.

(111,4), vagyis láthatóvá tette azokat emberközelben az ember életéért. Felsorolja itt az üdvtörténet nagy eseményeit. Ilyen: a páska, a pusztai vándorlás idején a manna és az ellenségtől való szabadítás, az ígéret földje, a szövetség, a törvény, a kultusz – az Istennel való közösség alkalmá. Amikor a kultuszközösség ezeknek az tetteknek tudatában dicsőíti Urát, aki számára menedék és biztonság, kegyességének summáját az istenfélelem fejezi ki (11,10). Ebben az összefüggésben bontakozik ki számára az istenfélelem gazdag tartalma és válik jelenének és jövőjének biztosítékává, létalappá. A bölcseő zsoltárokból jellemző az istenfélelem nomisztikus színezete (112,1; 119,63; 128,1). Ez azt jelenti, hogy az istenfélelem igazi forrása a Törvény, יהוה önközlésének szuverén és abszolút formája, amely nemcsak védelmet jelent, biztonságot, hanem közli az Úr gazdag áldását a mindennapi életben, a családban, a munkában és az atyafiak közösségében (112; 127; 128; 133). Az istenfélő ember az igazi *boldog ember* (שְׂאִי־רֵי אֱשֶׁר־י), aki az Úr törvényében gyönyörködik, aki termő gyümölcsfához hasonló, akinek az útját ismeri az Úr akkor is, amikor örvények és meredélyek között vezet (1,1–6). Ez az ember diadalmasan vallja a próféta szavaival: „Az Úr Isten az én erősségem, hasonlókká teszi lábaimat a nőstényszarvasokéhoz, és magas helyeken járát engem.” (Hab 3,19).

Felhasznált irodalom

Kommentárok

- Deissler, Alfons: *Die Psalmen*. Bd. 1: Ps 1–41; Bd. 2: Ps 42–89; Bd. 3: Ps 90–150. Kleinkommentar, Düsseldorf 1963–1965.
- Delitzsch, Franz: *Biblischer Kommentar über die Psalmen*. Leipzig 1967.
- Duhm, Bernhard: *Die Psalmen*. Kurzer Handkommentar zum Alten Testament 14, Tübingen 1899.
- Gross, H. –Reinelt, H.: *Das Buch der Psalmen*. Düsseldorf 1986.
- Gunkel, Hermann: *Die Psalmen*. Handkommentar zum Alten Testament, 4. Aufl., Göttingen 1926.
- Kittel, Rudolf: *Die Psalmen*. Leipzig 1929.
- König, Ernst: *Die Psalmen*. Leipzig 1927.
- Kraus, H. J.: *Psalmen 1–59; Psalmen 60–150*. Biblischer Kommentar zum Alten Testament XV–1, 5., XV–2, 5., grundlegend überarb. u. veränd. Aufl. Neukirchen-Vluyn 1978.
- Moll, Carl Bernhard: *Der Psalter*. Leipzig 1869.
- Mowinckel, Sigmund: *Psalmenstudien I–VI*. Oslo 1921–1924.
- Pálfi Miklós: *A Zsoltárok könyve. Válogatott zsoltárok magyarázata*. Budapest 1964.
- Schmidt, Hans: *Die Psalmen*. Tübingen 1934.
- Seybold, Karl: *Die Psalmen*. Stuttgart 1986.
- Weiser, Arthur: *Die Psalmen*. I. 1–60; II. 61–150. Das Alte Testament Deutsch 14, 4. Aufl., Göttingen 1955.
- Westermann, Claus: *Das Loben Gottes in den Psalmen*. Göttingen 1954.
- Zenger, E. – Hosfeld, F. L.: *Die Psalmen*. Würzburg 1993.
- Zenger, Erich: *Psalmenauslegungen 1–2*. Freiburg – Basel – Wien 1994.

Egyéb irodalom

- Abramowszky, Rudolf: *Das Buch des betenden Gottesknechts I–II*. Stuttgart 1939.
- Becker, Johannes: *Wege der Psalmenexegese*. Stuttgart 1975.
- Füglister, Norbert: *Das Psalmengebet*. München 1965.
- Gunkel, H. – Begrich, J.: *Einleitung in die Psalmen. Die Gattungen der religiösen Lyric Israels*. Göttingen 1933.
- Boecker, Hans Joachim: *Psalmen in: Altes Testament Neukirchener Arbeitsbücher*. Neukirchen – Vluyn 1996.
- Driever, Georg: *Die Psalmen in Lichte babilonischer Forschung; Zur neueren Psalmenforschung*. Darmstadt 1976.
- Grüsseman, Franz: *Studium zur Formgeschichte von Hymnus und Danklied in Israel*. Neukirchen 1969.
- Kállay Kálmán: *A Zsoltárok Könyve*. Debrecen 1941.
- Rad, von, Gerhard: *Theologie des Alten Testaments I*. München 1957.
- Ravasz László: *Ószövetségi magyarázatok*. Budapest 1993.
- Preuss, Dietrich Horst: *Einführung in die alttestamentlichen Weisheitsliteratur*. Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz 1987.
- Stolz, Fritz: *Psalmen in nachkultischen Raum*. Zürich 1983.

Die Theologie der Weisheitspsalmen

Die Weisheitspsalmen bilden ein wichtiger Teil in der Gebetsliteratur Israels. Diese Psalmen haben eine eigentümliche theologische Orientierung in Zusammenhang der Weisheitsliteratur Israels. Dieses Studium repräsentiert ein Gesamtbild über das wichtige Problematik der Weisheit im Gebet Israels. Das wichtigste Thema ist die Theodizee, welches hat eine eigentümliche Betonung durch die eschatologische Auffassung (Psalm 37., 49., 73.). Der Beter klagt, aber er lebt immer in dieser Gewissheit, dass Gott ist seine Lebensquelle. Darum bekennt er durch seinen Glaube: „Wenn mir gleich Leib und Seele verschmachtet, so bist du doch, Gott, allezeit meines Herzens Trost und mein Teil.“ (Psalm 73,26)